

**BULI DALAM KALANGAN PELAJAR SEKOLAH:
PERSIDANGAN KUMPULAN KELUARGA
SEBAGAI ALTERNATIF KEPADA HUKUMAN**
*(Bullying among School Students: Family Group Conference as
an Alternative to Punishment)*

Norjihan Ab Aziz*
norjihanabaziz@iiium.edu.my

Zuraini Ab Hamid
zurainihamid@iiium.edu.my

Noor Shuhadawati Mohamad Amin
shuhadaamin@iiium.edu.my

Kuliyah Undang-undang Ahmad Ibrahim,
Universiti Islam Antarabangsa Malaysia, Kuala Lumpur.

Terbit dalam talian (*published online*): 2 Julai 2020

Sila rujuk: Ab Aziz, N. Ab Hamid, Z. dan Mohamad Amin, N.S. (2020). Buli dalam Kalangan Pelajar Sekolah: Persidangan Kumpulan Keluarga Sebagai Alternatif Kepada Hukuman. *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia*, 32(2), 275-296.

Abstrak

Buli yang berlaku dalam kalangan pelajar sekolah tidak boleh diambil mudah. Terdapat garis panduan dan polisi tertentu yang membolehkan pihak sekolah mengambil tindakan disiplin terhadap pelaku buli. Malah pelaku buli boleh diambil tindakan undang-undang sekiranya perlu. Namun begitu, Persidangan Kumpulan Keluarga telah dilaksanakan di beberapa buah negara sebagai alternatif kepada hukuman bagi kesalahan buli di sekolah. Kajian ini dilakukan bagi mendapatkan maklumat berkaitan kes buli dalam kalangan pelajar sekolah di Malaysia, dan proses penyelesaiannya menurut undang-undang. Analisis terhadap penyelesaian kes buli di sekolah melalui Persidangan Kumpulan

Keluarga dilakukan sebagai alternatif kepada hukuman seperti yang dilaksanakan di negara-negara terpilih. Berdasarkan respons positif berkaitan Persidangan Kumpulan Keluarga sebagai penyelesaian kes buli di sekolah, disarankan agar proses ini diperkenalkan di Malaysia bagi menambah baik penyelesaian terhadap kesalahan buli di sekolah. Kajian ini menggunakan kaedah kualitatif yang merujuk akta, kes yang diputuskan, serta penulisan ilmiah seperti buku, dan jurnal.

Kata kunci: Buli di sekolah, jenayah kanak-kanak, Persidangan Kumpulan Keluarga

Abstract

Bullying among school students cannot be taken lightly. There are specific guidelines and policies in Malaysia that allow school authorities to take disciplinary action against bullying. Legal action can also be taken against the perpetrator if necessary. However, Family Group Conference have been adopted in some countries as alternatives to punishment for bullying in schools. This study is conducted in order to examine bullying among school students in Malaysian schools, as well as the laws governing school bullying. This research also analyses the resolution of school bullying through Family Group Conferences as alternatives to punishment as practised in several countries. It is recommended that Family Group Conferences be introduced in Malaysia to complement the current solutions for school bullying cases. This study utilizes a qualitative method, referring to Acts, decided cases, and academic writings such as books and journals.

Keywords: School bullying, child offenders, Family Group Conference

PENDAHULUAN

Kes buli dalam kalangan pelajar sekolah bukanlah isu baharu. Dahulu gejala buli sering berlaku dalam kalangan pelajar sekolah menengah yang tinggal di asrama. Namun begitu, kes buli hari ini juga berlaku di sekolah malah melibatkan pelajar sekolah rendah. Sebagai contoh pada bulan Mac 2018, telah tular satu rakaman video seorang pelajar sekolah ditumbuk dan ditendang oleh beberapa pelajar lain di sekolah yang sama di Negeri Sembilan (Razali & Mokhtar, 2018). Pada bulan Ogos 2018, telah berlaku insiden pelajar tingkatan tiga di sebuah sekolah berasrama di Perak yang

terdahulu sering meminta wang daripada mangsa, pelajar tingkatan satu bertindak memukul bahagian kepala dan badan mangsa di asrama (Ismail, 2018).

Pada tahun 2019, di Terengganu, telah tular rakaman video seorang pelajar sekolah rendah dipukul oleh tiga pelajar lain di sebuah sekolah yang sama di Terengganu yang berpunca daripada perasaan tidak berpuas hati (Hussain, 2019). Keluarga kedua-dua pihak dipanggil oleh pihak sekolah untuk menyelesaikan kes tersebut, manakala mangsa dan pelaku diarahkan menjalani sesi kaunseling. Di Miri pada 8 Julai 2019 seorang pelajar sekolah menengah berusia 13 tahun ditumbuk dan ditendang oleh lima pelajar sekolah yang sama. Video rakaman insiden tersebut tersebar. Ekoran penyebaran video tersebut satu laporan polis dibuat oleh bapa kepada salah seorang pembuli. Mangsa tidak melaporkan insiden tersebut kerana telah diugut oleh mereka (Sidi, 2019). Namun begitu, kes ini disiasat mengikut seksyen 147 Kanun Keseksaan.

Statistik kes buli menunjukkan pada tahun 2015, sebanyak 3011 kes buli dilaporkan berlaku di sekolah, pada tahun 2016 sebanyak 3488 kes buli dilaporkan, manakala pada tahun 2017 sebanyak 2795 kes buli dilaporkan (Yaacob, 2018). Merujuk statistik tersebut, jelas menunjukkan bahawa kes buli yang berlaku di Malaysia agak membimbangkan, walaupun kerajaan dan pihak Kementerian Pendidikan Malaysia komited membasmi gejala buli dalam kalangan pelajar sekolah.

Berdasarkan kajian yang telah dilakukan, pelbagai faktor telah mendorong berlakunya kejadian buli di sekolah, Terdapat kajian yang menunjukkan bahawa pelajar melakukan buli bukan kerana masalah wang (Mohammad Salleh & Zainal, 2014). Namun begitu, pelaku berasa puas apabila berjaya mendapatkan wang dengan cara kekerasan dan membuli mangsa. Terdapat juga kejadian buli berlaku kerana perbezaan bangsa dan budaya. Bermula dengan ejek-mengejek dan berakhir dengan pergaduhan sehingga berlakunya kekerasan dengan menggunakan senjata seperti kayu, besi yang mengakibatkan kecederaan fizikal. Terdapat juga kes yang bermula di sekolah, namun pergaduhan berterusan di luar sekolah dan melibatkan orang luar untuk mendapatkan bantuan. Selain itu, terdapat juga kes buli yang berpunca daripada perasaan dengki dan iri hati atas kejayaan orang lain. Dapatan kajian mendapati semua pelaku buli dikenakan tindakan disiplin seperti mendapat amaran daripada pihak sekolah, digantung sekolah sehingga seminggu, pelajar dirujuk kepada kaunselor sekolah, malah ada juga yang dipindahkan ke sekolah lain atas inisiatif ibu bapa pelajar tersebut. Buli sering kali bermula dengan

ugutan yang ringan, namun boleh menyebabkan kecederaan fizikal malah sehingga mengakibatkan kematian jika tidak dibendung pada peringkat awal.

Buli yang berlaku dalam kalangan pelajar sekolah rendah di Malaysia juga disebabkan oleh perasaan iri hati dan dendam terhadap kawan-kawan, kurang perhatian daripada ibu bapa yang menyebabkan pelajar bertindak agresif untuk mendapatkan perhatian. Terdapat juga pelajar yang bertindak agresif kerana mengikut perilaku ibu bapa yang melakukan kekerasan di rumah (Nachiappan *et al.*, 2018). Kajian yang dilakukan terhadap pelajar sekolah menengah di beberapa buah sekolah di Selangor mendapati bahawa pelajar lelaki cenderung melakukan buli berbanding pelajar perempuan. Kajian ini juga mendapati pembuli tiada masalah kewangan kerana mereka bukan daripada kalangan keluarga yang tidak berkemampuan. Kajian tersebut juga menunjukkan bahawa kebanyakan kes buli melibatkan harta benda, berbanding jenis buli yang lain. Namun begitu, jumlah kes buli yang melibatkan fizikal, lisan, dan manipulasi sosial juga tinggi. Kebanyakan insiden buli berlaku di sekolah, dan di dalam bilik di asrama (Abdalqader, *et al.*, 2018).

Pelbagai usaha dan langkah yang dilakukan pihak kerajaan bagi menangani gejala buli di sekolah merangkumi pencegahan, penguatkuasaan, intervensi terhadap mangsa, dan menjalinkan kerjasama dengan semua pihak. Pihak kementerian juga mengeluarkan surat pekeliling kepada pihak sekolah sebagai peringatan dan garis panduan bagi menangani gejala buli yang berlaku di asrama dan di sekolah. Pihak sekolah juga dibenarkan menghukum pelaku buli seperti memberi amaran, menggantung persekolahan, dan membuang sekolah (Hussain, 2019). Terdapat juga beberapa buah sekolah yang memasang kamera litar tertutup (cctv) bagi memantau aktiviti pelajar demi membasmi kes buli agar tidak berlaku di sekolah (Abu Bakar, 2018).

Tidak dinafikan terdapat beberapa pandangan terhadap hukuman bagi menangani kes buli khususnya yang berlaku di sekolah. Secara umumnya, undang-undang di Malaysia membenarkan pihak sekolah menghukum pelajar bagi tujuan disiplin. Ada yang menyokong pelaku buli dihukum bagi mendisiplinkan pelaku buli, malah dicadangkan agar hukuman yang lebih berat dikenakan terhadap pelaku buli sebagai pengajaran kepada pelajar yang lain. Di Malaysia kesalahan buli selesai apabila pelaku buli dikenakan hukuman yang setimpal dengan kesalahannya. Kementerian Pendidikan Malaysia juga pernah mencadangkan agar pelaku buli dikenakan hukuman berat sehinggakan pelaku buli boleh dibuang sekolah

(Chik, 2017). Hukuman lebih berat seperti rotan dan buang sekolah merupakan hukuman terakhir bagi menghukum pelajar yang melakukan buli (Astro Awani, 2017). Hukuman berat ini perlu kerana kes buli di sekolah di Malaysia adalah pada tahap yang membimbangkan.

Walau bagaimanapun, pandangan bahawa hukuman ialah penyelesaian terbaik bagi menangani kes buli tidak dipersetujui oleh sesetengah pihak. Mereka mendakwa hukuman sahaja tidak cukup untuk menangani kesalahan buli. Pelajar zaman sekarang berbeza dengan pelajar zaman terdahulu. Pelajar zaman terdahulu, walaupun dikenakan hukuman fizikal seperti merotan, mencubit, dan menampar, para pelajar masih lagi ada rasa hormat kepada guru dan insaf dengan kesilapan mereka. Hukuman yang terlampau tegas terhadap pelajar zaman sekarang dikhuatiri mengundang masalah kerana campur tangan ibu bapa, dan guru akan dipersalahkan (Nor Muhammad & A. Rashid, 2017).

Oleh itu, kaedah lain perlu dipertimbangkan bagi mendisiplinkan pelajar terutamanya untuk mengawal perlakuan buli. Pelaku buli perlu diberikan bimbingan nasihat. Pemantauan rapi di sekitar sekolah juga perlu ditingkatkan oleh pihak sekolah bagi memastikan sekolah adalah selamat (Anis & Abd Rashid, 2005). Hukuman sahaja tidak cukup untuk menghentikan kes buli. Tiada bukti yang menunjukkan bahawa hukuman yang dikenakan terhadap pesalah buli membuatkan persekitaran sekolah lebih selamat atau membawa pesalah buli kepada yang lebih baik (Kohn, 2016).

Kajian yang dilakukan di Amerika Syarikat mendapati bahawa hukuman gantung persekolahan yang dilaksanakan di beberapa sekolah tidak membantu untuk mengurangkan kesalahan kes buli. Hukuman gantung sekolah tidak memberikan kebaikan kepada mangsa dan pesalah, malah hukuman gantung sekolah tidak dikenakan terhadap kesalahan yang berat. Pesalah buli di sekolah tidak seharusnya dilayan sebagai penjenayah, oleh itu hukuman yang tidak membenarkan seorang kanak-kanak ke sekolah kerana membuli merupakan pencerobohan terhadap hak kanak-kanak untuk mendapatkan pendidikan. Membenarkan pelaku buli berada di rumah juga menyebabkan ketidakadilan berlaku kerana kajian menunjukkan bahawa antara faktor berlakunya kejadian buli berpunca daripada rumah terutama jika pelaku merupakan mangsa keganasan rumahtangga, dan tidak mendapat pengawasan sewajarnya daripada ibu bapa. (Theixos & Borgwald, 2016). Oleh itu, adalah tidak wajar mengenakan hukuman gantung persekolahan terhadap pelaku buli sebagai langkah menangani gejala buli di sekolah.

Kes buli boleh diselesaikan dengan kaedah mediasi (Finkelhor, D., 2011; Cowie, H., 2004). Terdapat dua tahap bagi melaksanakan mediasi terhadap kesalahan buli, iaitu (1) kes buli yang telah berlaku atau berpotensi akan berlaku, dan (2) kes buli yang berpanjangan sehingga boleh menyebabkan berlakunya jenayah lain seperti ugutan atau cubaan membunuh diri. Penulis juga berpendapat bagi kes buli yang tidak mendatangkan kecederaan serius kepada mangsa seperti melakukan ugutan, mangsa seharusnya melaporkan kepada pihak sekolah, tanpa melibatkan badan pelaksana. Pihak sekolah seharusnya mempunyai polisi tertentu untuk menyelesaikan kes buli. Ibu bapa kepada mangsa dan pelaku perlu dimaklumkan tentang kes buli yang berlaku bagi mencapai persetujuan terhadap pelan tertentu bagi menjamin mangsa dan pelaku hadir ke sekolah seperti biasa tanpa sebarang ancaman. Bagi kes buli yang tidak berisiko tinggi, penyelesaian pada peringkat sekolah adalah yang terbaik berbanding melaporkannya kepada pihak polis.

Mediasi memberikan peluang kepada mangsa dan pelaku buli untuk berkomunikasi dan menentukan cara terbaik untuk menyelesaikan masalah mereka. Mediasi dapat memulihkan kembali hubungan persahabatan antara mangsa dengan pelaku, malah memberikan keyakinan kepada mangsa untuk datang ke sekolah dengan selamat bagi mendapatkan pendidikan di sekolah dengan sempurna (Cowie, H., 2004). Hak mendapatkan pendidikan juga ialah hak pelaku. Menghukum pelaku dengan tidak membenarkan pelaku datang ke sekolah bagi satu tempoh tertentu adalah bertentangan dengan hak mendapatkan pendidikan terhadap pelaku sebagai kanak-kanak. Oleh itu, adalah wajar mempertimbangkan hak dan keperluan pelaku dan mangsa sebagai kanak-kanak dan hak mereka untuk mendapatkan pendidikan dengan sempurna di sekolah.

Bagi menangani kesalahan buli, pelaku buli dan mangsa perlu melalui proses pemulihan (*restitution*), penyelesaian (*resolusi*), dan perdamaian (*reconciliation*). Pelaku buli perlu meminta maaf daripada mangsa, melakukan yang terbaik untuk membaiki kerosakan yang dialami oleh mangsa, dan memperbaiki hubungan dengan mangsa. Selain mangsa dan pelaku, pihak sekolah bersama-sama ibu bapa perlu bekerjasama bagi menangani kesalahan buli di sekolah (Coloroso, 2015). Proses ini juga dikenali sebagai proses keadilan restoratif. Selain guru, ibu bapa perlu bersama-sama memainkan peranan penting bagi menangani kesalahan buli yang berlaku di sekolah (Yahya *et al.*, 2007). Pelibatan ibu bapa secara langsung dalam proses penyelesaian kes buli membantu pelaku

membetulkan kesilapannya terhadap mangsa dan sekali gus menghentikan perbuatan buli daripada berulang.

Persidangan Kumpulan Keluarga dibawah keadilan restoratif telah diperkenalkan dan dilaksanakan sebagai alternatif kepada hukuman bagi menangani kesalahan buli di sekolah (Hayden, 2009). Persidangan Kumpulan Keluarga merupakan proses yang melibatkan pelaku, mangsa, keluarga kedua-dua pihak dan dibantu oleh orang ketiga sebagai perantara bagi memudahkan perbincangan dan persetujuan bersama. Proses ini mengambil kira kepentingan dan kebajikan pelaku serta mangsa. Fokus utamanya adalah untuk memulihkan keadaan dengan menggalakkan pelaku meminta maaf atas kesilapannya dan membaiki kesalahannya terhadap mangsa, serta hubungan kedua-dua belah pihak (Harris, 2008). Selain menjamin kebajikan pelaku dan mangsa, hubungan mereka juga bertambah baik ekoran tiada lagi rasa dendam antara mereka.

Lupton dan Nixon (1999, p. 119) mendapati secara umumnya kanak-kanak yang menyertai proses Persidangan Kumpulan Keluarga, berpuas hati dengan proses tersebut. Velen dan Devine (2005) mendapati bahawa 83% kanak-kanak yang terlibat dengan Persidangan Kumpulan Keluarga berasa suara mereka didengar, manakala 92% berasa selamat sepanjang persidangan tersebut. Kajian yang dilakukan di New South Wales, Australia yang dijalankan terhadap mangsa dan pesalah kanak-kanak, mendapati 79% pihak-pihak yang terlibat dalam proses Persidangan Kumpulan Keluarga berpuas hati dengan proses, manakala 89% berpuas hati dengan persetujuan yang dicapai melalui proses Persidangan Kumpulan Keluarga. Sebanyak 94.2% dalam kalangan pesalah memahami kesan tindakan mereka terhadap mangsa, dan 77.7% mangsa berpuas hati bahawa pesalah memahami kesusahan yang dihadapi mangsa (Trimboli, 2000). Begitu juga Morris dan Maxwell (1998) mendapati mangsa buli yang menghadiri Persidangan Kumpulan Keluarga berasa proses ini sangat membantu, dan memberikan peluang kepada mereka untuk terlibat secara langsung dalam proses, dan berpuas hati dengan penyelesaiannya seperti yang dipersetujui bersama oleh pelaku buli. Kajian mereka juga mendapati pesalah kanak-kanak yang terlibat dengan proses Persidangan Kumpulan Keluarga tidak mengulangi kesalahannya.

Dapat disimpulkan bahawa sesuatu aktiviti itu dikategorikan sebagai buli sekiranya terdapat kuasa yang tidak seimbang antara pelaku dan mangsa, yang membuatkan mangsa tidak mampu untuk mempertahankan dirinya. Oleh itu, perbuatan kekerasan itu tidaklah dikatakan buli sekiranya perbuatan itu berlaku hanya sekali terhadap mangsa walaupun

wujud ketidakseimbangan kuasa antara mereka. Namun begitu, proses penyelesaian kes buli di sekolah yang sedia ada di Malaysia berbentuk hukuman, dan tidak memberikan peluang kepada mangsa dan pelaku terlibat secara langsung dalam proses penyelesaian seperti yang diamalkan dalam Persidangan Kumpulan Keluarga.

DEFINISI BULI

Merujuk *Kamus Dewan* edisi keempat (2015), buli bermaksud “perbuatan atau mempermain-mainkan orang, biasanya orang yg lemah, dgn tujuan utk menggertak, mencederakan, menakutkan dsb orang yg berkenaan.” Buli dalam kalangan pelajar sekolah pula merupakan kekerasan terhadap fizikal dan psikologi yang dilakukan oleh seseorang atau sekumpulan pelajar sekolah secara berterusan terhadap seseorang mangsa yang tidak mampu untuk melawan atau mempertahankan dirinya. Keganasan yang melibatkan ketidakseimbangan kuasa apabila pelaku buli mempunyai niat yang berpanjangan untuk mencederakan mangsa secara fizikal atau emosi serta berupaya melakukannya. Remaja yang terlibat dengan aktiviti buli berasa berkuasa dan berpengaruh, serta berasa puas apabila melihat mangsa cedera atau terseksa (Smith, 2018).

Menurut Olweus definisi buli terdiri daripada empat elemen, (1) perbuatan mencederakan seseorang, (2) perbuatan yang disertakan niat untuk mencederakan seseorang (perbuatan yang agresif), (3) berlaku berulang kali, (4) kuasa yang tidak seimbang membuatkan mangsa tiada daya untuk mempertahankan dirinya (Smith, 2018). Oleh itu, sesuatu perbuatan itu dikatakan buli apabila pelaku lebih kuat dan berkuasa daripada mangsa. Pelaku melakukan perbuatan kekerasan terhadap mangsa dengan niat untuk menyerang mangsa berulang-ulang.

Buli dapat diklasifikasikan kepada empat kaedah: (1) buli secara fizikal, iaitu serangan fizikal terhadap mangsa seperti memukul, menyepak, menolak, mencuit, menarik rambut, menumbuk, mengambil atau merosakkan harta benda, (2) buli melalui lisan, iaitu memanggil seseorang dengan nama yang teruk, mengugut, mengejek, (3) buli secara tidak langsung, iaitu pelaku cuba memboikot atau meminggirkan mangsa dengan mengeluarkan mangsa daripada kumpulan sosial, termasuklah menjatuhkan reputasi mangsa, memalukan mangsa dan memanipulasi hubungan persahabatan, (4) buli siber yang melibatkan komputer, telefon, dan penggunaan teknologi yang lain dengan niat untuk mencederakan mangsa, memalukan, mengugut, atau menjatuhkan reputasi mangsa (Dupper, 2013, p. 13).

PENYELESAIAN KES BULI DALAM KONVENSYEN UNDANG-UNDANG ANTARABANGSA HAK KANAK-KANAK

Tiada peruntukan tertentu dalam Konvensyen Undang-undang Antarabangsa Hak Kanak-kanak yang mentadbir isu berkaitan buli dalam kalangan kanak-kanak atau pelajar di sekolah. Walau bagaimanapun, Konvensyen Undang-undang Antarabangsa Hak Kanak-kanak jelas meletakkan apa-apa jua tindakan yang melibatkan kanak-kanak, termasuk yang diambil oleh mahkamah, mahupun pihak berwajib, hendaklah mengutamakan kebajikan terhadap kanak-kanak.¹ Malah negara ahli perlu menghormati dan memastikan semua hak kanak-kanak yang termaktub dalam konvensyen dinikmati sama rata tanpa diskriminasi.²

Artikel 19 menolak sebarang bentuk kegunaan dan kekerasan terhadap kanak-kanak sama ada dilakukan oleh ibu bapa, pihak sekolah, guru, dan sebagainya. Kanak-kanak juga hendaklah dilindungi daripada segala ancaman dan sentiasa berada dalam suasana yang selamat dan kondusif. Hal ini termasuklah sepanjang keberadaan kanak-kanak di sekolah, dan mereka terhindar daripada segala gangguan fizikal, mental dan emosi seperti buli.³ Semua kanak-kanak mempunyai hak terhadap pendidikan dan mendapat pendidikan yang sempurna di sekolah dalam keadaan yang selamat dan bebas daripada sebarang bentuk ancaman.⁴

Sehubungan itu, kanak-kanak haruslah dilindungi daripada segala bentuk ancaman dan gangguan sepanjang sesi persekolahan daripada pelaku buli. Walau bagaimanapun, undang-undang antarabangsa tidak membenarkan kanak-kanak dihukum dengan hukuman yang berat walaupun pesalah kanak-kanak telah menyebabkan kecederaan atau kematian terhadap mangsa. Dalam artikel 37 juga menyatakan bahawa tiada kanak-kanak yang boleh dikenakan hukuman yang berat. Malah kanak-kanak juga tidak boleh disekat kebebasannya, tangkapan dan tahanan terhadap kanak-kanak merupakan langkah terakhir, dan untuk satu tempoh yang singkat.

Artikel 39 juga menyatakan bahawa negara ahli perlu mengambil langkah yang sewajarnya bagi memulihkan keadaan mangsa secara fizikal dan psikologi, serta membantu mangsa untuk berintegrasi dalam masyarakat. Proses pemulihan dan integrasi hendaklah dilakukan dalam suasana yang

1 Artikel 3 Konvensyen Undang-undang Antarabangsa Hak Kanak-kanak

2 Artikel 2 Konvensyen Undang-undang Antarabangsa Hak Kanak-kanak

3 Artikel 19 Konvensyen Undang-undang Antarabangsa Hak Kanak-kanak

4 Artikel 28, 29 Konvensyen Undang-undang Antarabangsa Hak Kanak-kanak

selamat. Namun begitu, dapat dilihat dalam artikel 40 yang menggalakkan negara ahli menyelesaikan kesalahan jenayah oleh kanak-kanak tanpa melibatkan prosiding mahkamah, dengan syarat hak-hak kemanusiaan dan perlindungan di sisi undang-undang dihormati. Dicadangkan juga beberapa kaedah penyelesaian sebagai alternatif kepada sistem keadilan jenayah yang perlu dilaksanakan bagi menjamin kebajikan kanak-kanak terpelihara dan bersesuaian dengan kesalahan yang dilakukan oleh mereka.

Setiap kanak-kanak mempunyai hak seperti yang termaktub dalam Konvensyen Undang-undang Antarabangsa Hak Kanak-kanak. Berpaksikan kepada Konvensyen Undang-undang Antarabangsa Hak Kanak-kanak yang memberikan keutamaan kepada kebajikan dan hak kanak-kanak, beberapa negara ahli telah melaksanakan keadilan restoratif dalam sistem keadilan jenayah terutamanya untuk kanak-kanak. Sebagai contoh, New Zealand telah melaksanakan Persidangan Kumpulan Keluarga sebagai alternatif kepada hukuman bagi menyelesaikan kesalahan jenayah yang melibatkan kanak-kanak seperti kesalahan buli dalam kalangan pelajar sekolah.

PERSIDANGAN KUMPULAN KELUARGA DAN PELAKSANAANNYA DI LUAR NEGARA

Persidangan Kumpulan Keluarga (*Family Group Conference*) ialah suatu proses keadilan restoratif yang melibatkan semua pihak yang berkepentingan atau individu yang terlibat dengan sesuatu kesalahan jenayah bersama-sama dengan fasilitator sebagai orang tengah. Perbincangan dilakukan untuk menyelesaikan kes jenayah, dengan memberikan peluang kepada pesalah untuk bertanggungjawab terhadap mangsa dan memperbaiki hubungan antara mangsa dan pelaku. Dalam konsep keadilan restoratif, jenayah dilihat sebagai konflik perhubungan antara individu. Keadilan restoratif berfokus pada implikasi jenayah terhadap mangsa dan pelaku, dan tanggungjawab pelaku terhadap mangsa adalah secara langsung, bukan melalui hukuman. Dalam erti kata lain, pelaku jenayah harus bertanggungjawab terhadap kesilapan yang dilakukannya terhadap mangsa dengan memperbaiki kerosakan yang dihadapi seperti membayar ganti rugi kepada mangsa atau waris. Sehubungan dengan itu, pelaku jenayah harus berdepan dengan mangsa bagi mendengar implikasi kelakuan jenayahnya terhadap mangsa, serta bertanggungjawab terhadap tindakan jenayah yang dilakukan seperti dipersetujui kedua-dua pihak (Gerkin *et al.*, 2017).

Persidangan Kumpulan Keluarga diamalkan bagi menyelesaikan kesalahan jenayah yang dilakukan oleh kanak-kanak. Proses ini membenarkan mangsa dan pesalah menentukan siapa yang boleh turut serta dalam proses persidangan ini. Proses ini juga memberikan peluang kepada pesalah untuk mengaku salah, meminta maaf kepada mangsa dan waris, serta menceritakan sebab kelakuan buli tersebut berlaku. Mangsa juga diberikan peluang untuk memberitahu pesalah kesan terhadap emosi, fizikal dan mental serta kerugian yang dialaminya, jika ada, ekoran daripada kelakuan buli. Pada akhir proses kesemua pihak akan bersama-sama memberikan cadangan untuk membetulkan kesilapan yang dilakukan seperti membayar ganti rugi kepada mangsa, serta memperbaiki hubungan antara mangsa dan pesalah (Umbreit, 2008, p. 2).

New Zealand merupakan negara pertama yang memperkenalkan dan membangunkan Persidangan Kumpulan Keluarga sebagai alternatif kepada penyelesaian kesalahan jenayah sejak tahun 1987. Persidangan Kumpulan Keluarga merupakan sebahagian budaya masyarakat Maori, di New Zealand yang menekankan peranan keluarga dan masyarakat untuk menangani kesalahan yang dilakukan ahlinya (Umbreit, 2008, p. 3). Kerajaan New Zealand telah mengangkat amalan Persidangan Kumpulan Keluarga sebagai sebahagian sistem keadilan jenayah bagi kanak-kanak. Dalam Akta Kanak-kanak, Orang Muda dan Keluarga 1989 (*The Children, Young Persons, and Their Families Act 1989*) terdapat peruntukan khusus yang mentadbir proses Persidangan Kumpulan Keluarga bagi menyelesaikan masalah berkaitan kanak-kanak termasuk kesalahan jenayah yang dilakukan oleh mereka (Burford, 2017). Matlamat Persidangan Kumpulan Keluarga adalah untuk mengintegrasikan pesalah tersebut dalam masyarakat, memberikan peluang kepada pesalah untuk bertanggungjawab terhadap kesilapan yang dilakukan, dan sebagai pelan sokongan kepada pesalah.

Di bawah Akta Kanak-kanak, Orang Muda dan Keluarga (Children, Young Persons and their Families Act, 1989), bagi kesalahan jenayah, dibahagikan kepada dua kategori, iaitu pesalah di bawah umur 14 tahun, dan pesalah yang berumur antara 14 tahun dan 17 tahun. Bagi kesalahan jenayah yang serius, kes akan didengar di mahkamah dewasa, melainkan Mahkamah Orang Muda (*Youth Court*) memutuskan kes tersebut didengar di Mahkamah Orang Muda (*Youth Court*). Sekiranya ahli Persidangan Kumpulan Keluarga dan polis bersetuju untuk menyelesaikan kes jenayah melalui Persidangan Kumpulan Keluarga, kes tidak akan dirujuk ke mahkamah. Proses Persidangan Kumpulan Keluarga melibatkan kanak-

kanak pelaku dan mangsa serta ibu bapa, pegawai polis, pekerja khidmat sosial (dalam kes tertentu), dan sesiapa sahaja sekiranya diminta oleh keluarga (McElrea, 1998, p. 527). Sepanjang proses tersebut, mangsa dan pelaku bertukar-tukar maklumat berkaitan kesalahan yang dilakukan, dan mereka dikehendaki memutuskan pelan tindakan berdasarkan kepentingan dan kebajikan pelaku dan mangsa bagi menyelesaikan kemelut antara mereka. Sekiranya kesemua pihak bersetuju dengan pelan tindakan bagi menyelesaikan kesalahan jenayah yang dilakukan oleh kanak-kanak terhadap mangsa, pelan tersebut hendaklah dimaklumkan kepada mahkamah.⁵ Namun begitu, jika tiada persetujuan terhadap pelan tindakan maka hal ini perlu dimaklumkan kepada mahkamah untuk tindakan lanjut.⁶

Persidangan Kumpulan Keluarga telah dilaksanakan di sekolah-sekolah di New Zealand bagi membasmi gejala buli. Persidangan Kumpulan Keluarga telah mengubah cara mendisiplinkan pelajar daripada bentuk hukuman kepada tanggungjawab terhadap kesilapan yang dilakukan terhadap mangsa. Apabila pihak sekolah menerima laporan berkaitan buli, pihak sekolah seharusnya menumpukan pada kaedah mengendali masalah tersebut, menggalakkan semua pihak yang terlibat dengan insiden buli untuk memahami implikasi kelakuan tersebut kepada mangsa dan pelaku sendiri, menyeru pelaku untuk bertanggungjawab terhadap kesalahan buli yang dilakukan terhadap mangsa, memperbaiki hubungan sesama mereka, dan melibatkan keluarga serta pihak yang terlibat dalam proses tanpa mengaitkan orang luar. Oleh itu, proses ini mengutamakan keperluan kanak-kanak sebagai mangsa dan pesalah buli, serta tanggungjawab terhadap kelakuan buli yang dilakukan terhadap mangsa (Adams, *et al.*, 2003, p. 10).

Negara lain seperti United Kingdom dan Australia juga telah menerima pakai kaedah Persidangan Kumpulan Keluarga bagi menangani kesalahan jenayah dalam kalangan kanak-kanak terutamanya kesalahan buli di sekolah. United Kingdom melaksanakan persidangan kumpulan keluarga sejak tahun 1992. Pada bulan November 2006 United Kingdom telah melancarkan garis panduan terhadap proses Persidangan Kumpulan Keluarga dinamakan FGC Toolkit. Di United Kingdom, Persidangan Kumpulan Keluarga berjaya menyelesaikan kesalahan jenayah

5 Seksyen 30 Akta Kanak-kanak, Orang Muda dan Keluarga (Children, Young Persons and their Families Act 1989)

6 Seksyen 31 Akta Kanak-kanak, Orang Muda dan Keluarga (Children, Young Persons and their Families Act 1989)

yang melibatkan kanak-kanak. Proses ini menjadikan ibu bapa lebih bertanggungjawab terhadap perkembangan kanak-kanak berbanding agensi, penglibatan ibu bapa dalam proses persidangan dan pelan tindakan. Persidangan Kumpulan Keluarga juga dilihat sebagai kaedah yang paling efektif untuk mengurangkan kesalahan jenayah daripada berulang pada masa hadapan, serta membantu memperbaiki kelakuan pesalah terutamanya dalam kes buli di sekolah (Nuttall, 2009, 3)⁷.

Australia juga memandang serius gejala buli yang berlaku di sekolah. Bagi menangani kesalahan buli, setiap sekolah mempunyai polisi tersendiri untuk mengendalikan kesalahan buli. Polisi yang disediakan oleh pihak sekolah hendaklah merangkumi pengendalian salah laku dan memperbaiki hubungan antara mangsa dan pelaku. Pihak sekolah hendaklah bersedia untuk bertindak sekiranya menerima laporan berkaitan kes buli. Namun begitu, respons yang paling utama adalah bagaimana untuk mengembalikan persekitaran pendidikan yang positif kepada semua pelajar. Matlamat pihak sekolah dalam pengendalian kes buli adalah untuk mencapai penyelesaian yang positif kepada semua pihak, menghalang kes buli daripada berulang, dan mengembalikan hubungan baik antara pelajar yang terlibat.

Oleh itu, selain menggunakan pendekatan disiplin, kebanyakan sekolah di Australia juga menggunakan kaedah Persidangan Kumpulan Keluarga bagi menangani kes buli di sekolah. Pada awal 1990, New South Wales, Australia telah menerapkan elemen Persidangan Kumpulan Keluarga oleh polis yang menerima laporan berkaitan kesalahan dilakukan oleh kanak-kanak sebagai alternatif pada proses penyelesaian di mahkamah. Persidangan Kumpulan Keluarga telah dilaksanakan di 119 sekolah di Queensland, Australia. Dapatan kajian mendapati peserta berpuas hati dengan proses dan hasil daripada persidangan tersebut. Selain itu, kadar jenayah berulang berkurangan, kadar peserta mematuhi perjanjian adalah tinggi, dan hampir semua sekolah yang mengikuti kajian ini telah menukar cara pengurusan kesalahan jenayah di sekolah termasuklah buli daripada menghukum menggunakan pendekatan restoratif. Di Victoria, Australia, sebanyak 23 buah sekolah telah mengikuti projek rintis berkaitan persidangan komuniti yang mengadaptasi Persidangan Kumpulan Keluarga bagi mengkaji keberkesanan persidangan komuniti atau amalan restoratif di sekolah. Berdasarkan kajian yang dilakukan, ibu

7 Nuttall, Maureen. (2009). References; Messages from UK Practice and Research, <https://www.local.gov.uk/sites/default/files/documents/family-group-conferencing-95c.pdf>

bapa mangsa dan pelaku berpuas hati dengan proses dan penyelesaian melalui persidangan komuniti yang dijalankan di sekolah. Persidangan komuniti di sekolah dilihat mampu menguruskan salah laku pelajar dan pada masa yang sama mengekalkan persekitaran yang harmoni di sekolah (Armstrong *et al.*, 2002).

UNDANG-UNDANG DAN PROSES PENYELESAIAN KES BULI DI MALAYSIA

Gejala buli dalam kalangan pelajar sekolah di Malaysia tidak pernah dipandang ringan. Perlakuan buli di sekolah merupakan pencabulan terhadap hak pelajar untuk bebas belajar dan bergerak di sekolah. Mangsa buli berasa terancam dan takut dengan gangguan pelaku buli. Buli memberikan kesan yang buruk bukan sahaja kepada mangsa akibat tekanan yang diterima oleh perlakuan buli, malah pelaku buli juga turut terjejas.

Oleh itu, Kementerian Pendidikan Malaysia telah mengeluarkan garis panduan kepada pihak sekolah untuk mencegah dan menangani kes buli di sekolah. Garis panduan tersebut membenarkan pihak pengurusan sekolah menguruskan kes buli. Proses berdasarkan garis panduan ini bermula dengan menerima laporan kesalahan buli oleh mangsa atau saksi, menyiasat laporan yang diterima, dan mengambil tindakan sekiranya kegiatan buli telah berlaku. Pengetua dan guru besar dibenarkan menghukum pelaku buli seperti memberikan amaran keras diikuti aku janji yang ditandatangani oleh pelaku buli untuk tidak mengulangi kelakuan buli di sekolah, tidak membenarkan pelaku buli menggunakan kemudahan di sekolah atau asrama seperti khidmat perpustakaan atau pusat sumber untuk tempoh tertentu, tidak membenarkan pelaku buli keluar asrama, tidak dibenarkan mengikuti aktiviti di sekolah untuk satu tempoh tertentu, merotan tidak melebihi tiga kali, gantung persekolahan tidak melebihi 14 hari, atau mengenakan hukuman buang sekolah sekiranya kelakuan buli menyebabkan kecederaan serius kepada mangsa atau menyebabkan kematian kepada mangsa.⁸

Sehubungan itu, pihak pengurusan sekolah di Malaysia mempunyai polisi tertentu bagi menangani kesalahan buli di sekolah. Hasil dapatan kajian yang dilakukan di beberapa buah sekolah di Kuala Lumpur mendapati pihak sekolah mempunyai prosedur tertentu bagi menangani

8 Surat Pekeliling Ikhtisas Bilangan 8 Tahun 2010 Garis Panduan Mencegah dan Menangani Perbuatan Buli dalam Kalangan Murid di Sekolah.

kesalahan buli. Bagi kesalahan yang pertama, pelaku buli diberikan nasihat dan amaran dan pelaku buli membuat aku janji dengan waris mangsa untuk tidak mengulangi kelakuan buli. Walau bagaimanapun, bagi kesalahan buli yang berulang, pelaku boleh dibuang sekolah, dan diserahkan kepada pihak polis untuk tindakan selanjutnya sekiranya kelakuan buli menyebabkan kecederaan serius kepada mangsa. Terdapat pihak sekolah yang memberikan nasihat kepada pelaku buli dan merujuk pelaku buli kepada guru kaunseling serta berbincang dengan ibu bapa bagi kesalahan yang pertama, seterusnya merujuk kepada guru disiplin bagi kesalahan yang berulang (Darusalam *et al.*, 2011).

Sekiranya kelakuan buli mendatangkan kecederaan fizikal yang serius, atau menyebabkan kematian, pelaku boleh diambil tindakan undang-undang oleh mangsa atau waris. Pelaku buli boleh didakwa di bawah Kanun Jenayah jika menyebabkan kecederaan fizikal⁹ atau kecederaan parah¹⁰ terhadap mangsa, mahupun sehingga membawa kepada kematian.¹¹ Sementara pelaku buli ialah kanak-kanak mengikut definisi Akta Kanak-kanak 2001, proses tatacara jenayah serta hukuman terhadap mereka termaktub dalam Akta kanak-kanak 2001, dan kes akan didengar dan ditentukan oleh Mahkamah Khas Kanak-kanak. Semasa proses perbicaraan, tertuduh akan disoal sama ada mengaku atau tidak atas pertuduhan yang didakwa terhadapnya. Mahkamah juga mempertimbangkan keterangan saksi serta bukti bagi menentukan tertuduh melakukan kesalahan seperti yang didakwa atau sebaliknya.¹² Sekiranya bukti yang sedia ada tidak cukup untuk mensabitkan pelaku buli dengan kecederaan yang dihadapi mangsa, atau kematian seperti yang didakwa, pelaku akan dibebaskan daripada pertuduhan dan tidak boleh disabitkan dengan jenayah yang didakwa.¹³

Mahkamah jika memutuskan tertuduh melakukan kesalahan jenayah seperti yang didakwa terhadapnya, tertuduh akan dikenakan hukuman di bawah Akta Kanak-kanak 2001. Dalam seksyen 90 Akta Kanak-Kanak 2001, mahkamah boleh memberi amaran, melepaskan kanak-kanak yang bersalah dengan bon berkelakuan baik, memerintahkan kanak-kanak yang bersalah membayar denda, memerintahkan kanak-kanak yang bersalah

9 Seksyen 39 Kanun Keseksaan.

10 Seksyen 320 Kanun Keseksaan.

11 Seksyen 300 Kanun Keseksaan.

12 Seksyen 90 Akta Kanak-kanak 2001.

13 Seksyen 173, 178, 179, 180, 181, 182, 182A Akta Kanun Tatacara Jenayah.

dihantar ke Sekolah Henry Gurney, atau memerintahkan sebat terhadap kanak-kanak lelaki tidak melebihi 10 kali.

Sebagai contoh, dalam kes *Public Prosecutor v Muhammad Rohimie bin Ab Llah Zawawi*,¹⁴ responden dituduh melakukan homisid terhadap mangsa yang merupakan junior di Maktab Tentera. Insiden tersebut tercetus apabila pelajar senior menyuruh pelajar junior membentuk piramid manusia berpanjangan tanpa rehat. Namun begitu, pelajar junior gagal membentuk piramid badan dan terjatuh. Berlaku salah faham apabila pelajar senior merasakan mangsa mengeluarkan kata-kata kesat dan tiada siapa yang mengaku. Pelajar senior telah memukul pelajar junior di bahagian dada dan di belakang badan sehingga menyebabkan mangsa sesak nafas dan meninggal. Namun begitu, dalam kes ini tertuduh dibebaskan tanpa sabitan kerana tiada *prima facie* kes untuk dikaitkan tindakan tertuduh dengan kematian.

Berbeza pula dengan kes *Mohd Haikal bin Mohd Khatib Saddaly & Ors v Public Prosecutor*¹⁵ yang merupakan kes rayuan melibatkan lapan orang pelajar sekolah menengah yang telah dituduh membunuh mangsa di asrama dengan menyebabkan kecederaan di badan dan kepala mangsa. Mangsa tidak melawan walaupun diserang bertubi-tubi oleh tertuduh. Berdasarkan bukti dan kenyataan yang dikemukakan oleh pihak pendakwaan dan tertuduh, Mahkamah Tinggi memutuskan kesemua lapan perayu didapati bersalah seperti yang didakwa dan memerintahkan mereka ditahan di penjara atas perkenan Yang di Pertuan Agong, Yang di Pertuan Besar Negeri Sembilan di bawah seksyen 97(2)(b) Akta Kanak-kanak 2001. Malah, Mahkamah Rayuan juga telah menolak rayuan yang dibuat oleh pesalah kerana pembelaan mereka hanya berdasarkan penafian semata-mata. Sehubungan itu, Mahkamah Rayuan mengesahkan sabitan dan hukuman seperti diputuskan oleh Mahkamah Tinggi. Merujuk Kanun Keseksaan, hukuman bagi kesalahan membunuh ialah mati. Namun begitu, bagi pesalah kanak-kanak yang melakukan kecederaan sehingga menyebabkan kematian, seksyen 97 di dalam Akta Kanak-kanak 2001 tidak membenarkan kanak-kanak dihukum dengan hukuman mati. Sebaliknya, mahkamah hendaklah memerintahkan mereka dipenjarakan selama diperkenan oleh Yang DiPertuan Agong, jika kesalahan dilakukan di Wilayah Persekutuan, Kuala Lumpur, dan Labuan, atau Raja atau Yang Dipertua Negeri di sesebuah negeri.

14 [2015] 8 MLJ 682

15 [2009] 4 MLJ 305

CADANGAN PENYELESAIAN KES BULI

Buli merupakan tindakan yang boleh mengancam kebebasan seseorang seperti kebebasan bergerak tanpa berasa takut. Buli yang berlaku dalam kalangan pelajar sekolah sama ada di sekolah atau di asrama tidak boleh dipandang remeh atau diambil mudah. Setiap maklumat yang diterima berkaitan buli di sekolah haruslah mendapat perhatian sewajarnya oleh pihak sekolah dan ibu bapa. Maklumat ini penting bagi mengelakkan kejadian yang tidak diinginkan berlaku.

Berdasarkan kajian dan kes yang pernah dilaporkan, kelakuan buli ialah tindakan yang berulang dan sering kali bermula dengan perselisihan faham atau rasa tidak puas hati antara pelaku buli dan mangsa. Namun begitu, jika perkara ini tidak diselesaikan pada peringkat awal, kebarangkalian perselisihan faham akan melarat dan mencetuskan dendam sesama mereka, yang akhirnya mengakibatkan kecederaan terhadap mangsa.

Dalam konteks buli yang berlaku di sekolah dalam kalangan pelajar sama ada di sekolah rendah atau menengah, mereka seharusnya diberikan peluang untuk membetulkan keadaan pada peringkat sekolah dengan bantuan ibu bapa dan wakil pihak sekolah, bukan dengan hukuman. Hal ini kerana, proses seperti ini bukan sahaja memberikan manfaat kepada mangsa, malah kepada pelaku buli. Pemikiran kanak-kanak yang belum matang, sering kali bertindak mengikut emosi tidak mampu berfikir akibat kelakuannya terhadap mangsa. Pendekatan Persidangan Kumpulan Keluarga dipercayai mampu meyakinkan mangsa bahawa pelaku tidak akan mengganggunya lagi pada masa hadapan di samping membantu memperbaiki apa-apa kerosakan yang berlaku daripada insiden buli. New Zealand, Australia dan United Kingdom telah pun melaksanakan proses ini dan diterima pakai bagi menyelesaikan kes buli dalam kalangan pelajar sekolah. Malah, proses ini juga seiring dengan Konvensyen Undang-undang Antarabangsa Hak Kanak-kanak yang sentiasa mengutamakan hak dan kebajikan kanak-kanak dalam semua hal, termasuklah isu berkaitan buli di sekolah.

Malah, semua kanak-kanak mempunyai hak untuk mendapatkan pendidikan yang sempurna serta persekitaran yang selamat di sekolah. Oleh itu, pihak pengurusan sekolah seharusnya berperanan penting untuk menyempurnakan keperluan pendidikan terhadap semua kanak-kanak dan memastikan suasana yang kondusif sepanjang sesi persekolahan. Sehubungan itu, pihak sekolah perlu mengambil langkah inisiatif bagi memastikan semua pelajar mendapat didikan yang sempurna dan bebas

daripada sebarang gangguan salah laku yang berbentuk jenayah, sekali gus menjadikan sekolah sebagai pusat pendidikan yang selamat.

Berdasarkan undang-undang di bawah Akta Kanak-kanak 2001 serta garis panduan yang dikeluarkan Kementerian Pendidikan Malaysia dan polisi berkaitan buli oleh pihak sekolah, penyelesaian bagi kelakuan buli di sekolah-sekolah di Malaysia adalah berbentuk hukuman. Hukuman perlu bagi mendisiplinkan pelajar dan sebagai langkah pencegahan pada masa hadapan. Namun begitu, hukuman sahaja tidak mencukupi untuk mendidik pelajar sekolah daripada melakukan buli sama ada sebagai pelaku buli ataupun mangsa buli. Menghukum pelaku buli tidak cukup untuk membendung gejala buli di sekolah. Pelaku buli perlu mengetahui kesan buli yang dihadapi oleh mangsa, dan memupuk rasa simpati terhadap mangsa, selain bertanggungjawab dengan apa-apa yang telah dilakukannya terhadap mangsa seperti yang dilaksanakan dalam proses Persidangan Kumpulan Keluarga.

Dapat dilihat, pelbagai usaha telah dilakukan oleh pihak sekolah dan kerajaan bagi membasmi gejala buli. Sebagai contoh, dalam garis panduan yang dikeluarkan oleh Kementerian Pendidikan Malaysia pada tahun 2010, pengetua sekolah dan guru besar diberikan kuasa untuk menentukan hukuman terhadap pelaku buli. Namun begitu, gejala buli di sekolah masih pada tahap yang membimbangkan seperti yang dapat dilihat melalui statistik kes buli di sekolah. Oleh itu, langkah proaktif perlu dipertimbangkan dengan memperkenalkan Persidangan Kumpulan Keluarga sebagai kaedah penyelesaian kesalahan buli di sekolah yang tertumpu pada kepentingan pelaku buli dan mangsa dengan dibantu oleh guru dan ibu bapa masing-masing. Seperti negara-negara membangun lain yang mempertahankan hak pelaku buli dan mangsa sebagai kanak-kanak yang berhak mendapat pendidikan dan suasana selamat di sekolah menerusi proses Persidangan Kumpulan Keluarga, Malaysia juga harus mempertimbangkannya sebagai sebahagian sistem keadilan kanak-kanak.

Walau bagaimanapun, prosiding undang-undang jenayah serta hukuman tetap diperlukan bagi kejadian buli yang serius sehingga mendatangkan kecederaan serius kepada mangsa atau kematian. Pelaku buli perlu diadili dan dihadapkan ke muka pengadilan jika perlu.

KESIMPULAN

Buli di sekolah ialah tanggungjawab semua pihak dan harus dibendung pada peringkat awal. Namun begitu, pelaku buli dan mangsa perlu

diberikan peluang untuk menyelesaikan insiden buli di sekolah dengan kehadiran ibu bapa dan wakil daripada pihak sekolah sebagai orang tengah. Proses ini memberikan manfaat kepada kedua-dua pihak untuk membetulkan kesilapan selain memulihkan hubungan kedua-duanya. Hukuman yang dilaksanakan terhadap pelaku buli tidak mencukupi untuk membendung gejala buli pada peringkat awal. Hal ini kerana pelaku buli mungkin masih berasa dendam atau tidak puas hati terhadap hukuman yang dikenakan terhadapnya. Tindakan disiplin sebaiknya dilaksanakan sekiranya penyelesaian melalui Persidangan Kumpulan Keluarga tidak berjaya seperti yang telah dilaksanakan di negara-negara lain. Persidangan Kumpulan Keluarga bukan sahaja memberikan peluang kepada pesalah untuk membetulkan kesilapannya terhadap mangsa, malah memperbaiki hubungan persahabatan kedua-duanya. Cara ini sekali gus menjadikan sekolah tempat yang selamat bagi pelajar. Walau bagaimanapun, tindakan mengikut undang-undang adalah perlu sekiranya insiden buli tersebut telah menyebabkan kecederaan serius kepada mangsa atau telah menyebabkan kematian. Oleh itu, dicadangkan agar Malaysia turut menerima pakai Persidangan Kumpulan Keluarga sebagai penyelesaian kepada kes buli di sekolah yang berlaku pada peringkat awal bagi menjamin kebajikan pelaku buli dan mangsa.

PENGHARGAAN

Penulisan ini merupakan sebahagian hasil penyelidikan di bawah geran IIUM Research Acculturation Grant Scheme (IRAGS) 2018 bagi projek yang bertajuk “Establishing the Legal Framework for Family Group Conference to Resolve School Bullying in Malaysia”.

RUJUKAN

- Abdalqader, M.A. Ariffin, I.A., Faisal Ghazi, H, Baobaid, M.F. & Fadzil, M.A. (2018). The Prevalence of Bullying and It's Associated Factors among One of High School Students in Selangor, Malaysia. *Malaysian Journal of Public Health Medicine*, 18 (2), 52-56.
- Abu Bakar, A. (2018). Kes Buli di Sekolah Turun Sejak Pasang CCTV. Akses pada 20 Ogos 2019 daripada <https://www.freemalysiatoday.com/category/bahasa/2018/04/02/kes-buli-di-sekolah-turun-sejak-pasang-cctv-kata-kamalanathan/>

- Adams, H., Cronin-Lampe, K., Cronin-Lampe, R., Drewery, W., Jenner, K., Macfarlane, A., McMenamin, D., Prestidge, B., & Winslade, J. (2003). *Restorative Practices for Schools: A resource, Restorative Practices in Schools Project School of Education*. New Zealand: The University of Waikato, New Zealand. Akses daripada https://www.waikato.ac.nz/_data/assets/pdf_file/0018/240903/Restorative_Practices_for_Schools_A_Resource-1.pdf
- Anis, M.A. & Abd Rashid, M.N. (2005). Masalah Buli di Sekolah. Kertas Kerja Seminar Pendidikan Anjuran Fakulti Pendidikan, Universiti Teknologi Malaysia, 15 Oktober.
- Armstrong, M, Tobin, M, & Thorborne, M. (2002). Community Conferencing In Victorian Schools: Maximising Protective Factors. Kertas Kerja Seminar the Role of Schools in Crime Prevention Conference convened by the Australian Institute of Criminology in conjunction with the Department of Education, Employment and Training, Victoria, and Crime Prevention Victoria, Melbourne, 30 September -1 Oktober.
- Astro Awani*. (2017). Adakah Hukuman Rotan Kaedah Terbaik Mendisiplinkan Pelajar? - Mahdzir. Akses pada 22 Ogos 2019 daripada <http://www.astroawani.com/berita-malaysia/adakah-hukuman-rotan-kaedah-terbaik-mendisiplinkan-pelajar-mahdzir-133735>
- Burford, G. (2017). *Family Group Conferencing: New Directions in Community-Centered Child and Family Practice*. New York: Routledge.
- Chik, R. (2017). Pembuli Perlu Dibuang Sekolah. *Berita Harian Online*. Akses pada 22 Ogos 2019 daripada <https://www.bharian.com.my/berita-nasional/2017/08/310816/pembuli-perlu-dibuang-sekolah-mahdzir>
- Coloroso, B. (2015). *The Bully, The Bullied, and the not-so-innocent Bystander*. Akses pada 25 Januari 2020 daripada https://doloresschools.org/wp-content/uploads/2019/08/Bullying_Handouts.pdf
- Cowie, H. (2004). Peer Influences. Sanders, C.E. Phye, G.D. (Ed.), *Bullying: Implications for the Classroom*. USA: Elsevier Academic Press.
- Dupper, D.R. (2013). *School Bullying: New Perspectives on a Growing Problem*. New York: Oxford University Press.
- Finkelhor, D. (2011). Mediate. Buch Lose (Ed.), *Bullying, Suicide, and Homicide: Understanding, Assessing, and Preventing Threats to Self and others for Victims of Bullying*. New York: Routledge.
- Darusalam, G., Kwe, E.C.L, Ismail, L. Othman, A.J., Jamil, A.I. (2011). Polisi Antibuli dan Pelaksanaannya di Sekolah Menengah Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur. *Jurnal Pendidikan*, 31, 1-19.
- Gerkin, P., Walsh, J., Kuilema, J & Borton, I. (2017). Implementing Restorative Justice Under the Retributive Paradigm: A pilot Program Case Study. *SAGE Publication*, Jan-March 1-10. Akses daripada <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/215824401769156>.

- Harris, N. (2008). *Family Group Conference in Australia 15 Years On*. Akses pada 27 Disember 2019 daripada <https://aifs.gov.au/cfca/publications/family-group-conferencing-australia-15-years#family>
- Hayden, C. (2009). Family Group Conferences—Are They an Effective and Viable Way of Working with Attendance and Behaviour Problems in Schools? *British Educational Research Journal*, 35(2), 205-220.
- Hussain, N.H. (2019). Kementerian Pendidikan Pandang Serious Kes Buli di Sekolah. *Sinar Harian Online*. Akses pada 25 Ogos 2019 daripada <https://www.sinarharian.com.my/article/13117/BERITA/Nasional/Kementerian-Pendidikan-pandang-serious-kes-buli-di-sekolah>
- Ismail, S. (2018). Buli 3 Pelajar Asrama Penuh Ditahan. *Berita Harian Online*. Akses pada 22 Ogos 2019 daripada <https://www.bharian.com.my/berita/kes/2018/08/467712/buli-3-pelajar-asrama-penuh-ditahan>
- Kamus Dewan (Edisi Keempat)*. (2015). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Kohn, A. (2006). Why Punishment Won't Stop a Bully: Punitive Discipline for Bullies can be Counter Productive. Akses pada 20 Disember 2019 daripada <https://www.edweek.org/ew/articles/2016/09/07/why-punishment-wont-stop-a-bully.html>
- Lupton, C. & Nixon, P. (1999). *Empowering Practice? A Critical Appraisal of the Family Group Conference*. England: Bristol University.
- McElrea, F.W.M. (1998). The New Zealand Model of Family Group Conferencing. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 6(4), December, 527–543.
- Mohammad Salleh, N. & Zainal, K. (2014). Bullying Among Secondary School Students in Malaysia: A Case Study. *International Education Studies*, 7(13), December, 184-191.
- Morris, A. & Maxwell, G. (1998). Restorative Justice in New Zealand: Family Group Conferences as a Case Study. *Western Criminology Review*, 1(1), 1-17.
- Nachiappan, S., Teck, W. K., Zabit, M. N. M., Sehgar, S. C., Suffian, S., & Sukri, N. A. (2008). Causes and Ways to Overcome Bully among Students from National Primary Schools, National Type Chinese Primary Schools and National Type Tamil Primary Schools. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 8(8), 1–11.
- Nor Muhammad, N.H. & A Rashid, Z. (2017). Peraturan dan Undang-Undang Kawalan Disiplin Murid di Malaysia. *Attarbawiy: Malaysian Online Journal of Education*, 1(1), 1-11.
- Nuttall, M. (2009). References; Messages from UK Practice and Research. Akses daripada <https://www.local.gov.uk/sites/default/files/documents/family-group-conferencing-95c.pdf>

- Razali, S.A., & Mokhtar, N.A. (2018). Lagi Kes Buli di Sekolah. *Berita Harian Online*. Akses pada 22 Ogos 2019, daripada <https://www.bharian.com.my/berita/kes/2018/03/399634/lagi-kes-buli-di-sekolah>
- Sidi, K. (2019). Buli: Polis Siasat Lima Remaja. Akses pada 25 Ogos 2019, daripada <https://www.bharian.com.my/berita/kes/2019/07/585856/buli-polis-siasat-lima-remaja>
- Smith, P.K. (2018). *The Psychology of School Bullying*. New York: Routledge.
- Theixos, H. & Borgwald, K. (2016). Bullying the Bully: Why Zero-Tolerance Policies Get a Failing Grade. Nail, P.R. & Simon, J.B. (Eds.), *Bullying: A Social Influence Perspective*. New York: Routledge.
- Trimboli, L. (2000). An Evaluation of the NSW Youth Justice Conferencing Scheme, New South Wales Bureau of Crime Statistics and Research, Sydney. Akses pada 25 Disember 2019, daripada <http://www.austlii.edu.au/au/journals/NSWBOCSARLES/2000/12>
- Umbreit, M.S. (2008). *Family Group Conferencing: Implications For Crime Victims*. USA: DIANE Publishing.
- Velen, M., & Devine, L. (2005). Use of FGDM With Children in Care the Longest: It's About Time. *Protecting Children*, 19(4), 25-35.
- William-Hayes, D.D. (2002). *The Effectiveness of Victim-Offender Mediation and Family Group Conferencing: A Meta Analysis*. University of Tennessee: Knoxville, TN.
- Yaacob, M.A.S. (2018). Kementerian Perlu Kekang Gejala Buli. *Berita Harian Online*. Akses pada 25 Ogos 2019, daripada <https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2018/06/443429/kementerian-pendidikan-perlu-kekang-gejala-buli>
- Yahya, A., Hashim, S., Boon, Y., & Muhamad, Z. (2008). *Tip Menangani Buli di Sekolah*. PTS Pendidikan, Kuala Lumpur: PTS Professional.

Diperoleh (*received*): 30 September 2019

Diterima (*accepted*): 12 Jun 2020